

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

DOI 10.31651/2524-2660-2020-3-169-175
ORCID 000-0002-8058-7926

ВОВКОЧИН Людмила Юріївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: milav0805@gmail.com

ORCID 0000-0002-7994-0104

ЗАХАРЕНКО Сергій Олександрович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: zakharenko_serhii@ukr.net

УДК 37.018.1:37(477)(092) Сковорода(045)

**АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЩОДО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ
У КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

У статті вмотивовується важливість та особливості виховання у сім'ї сучасної молоді. Нині в суспільстві, що розвивається надшвидкими темпами, важливо зберегти цінності, які передаються з покоління в покоління, вироблені протягом багатьох століть існування людства та які дають змогу залишатися людьми. Однією з таких цінностей була і залишається сім'я. Сімейне виховання покликане формувати в людині Людину, наповнювати світ дитини почуттями любові, поваги, патріотизму, гідності, честі тощо.

Григорій Сковорода (1722–1794) – один із прогресивних творців теорії виховання – утверджував думку про неможливість замінити сім'ю як першопочаток формування особистості, закладання в її свідомості ціннісних життєвих орієнтацій та поведінки. Біографія і творчість філософа-гуманіста досліджена видатними істориками, літературознавцями, філософами. О. Хаїдеу, Густав Гес де Кальве, Іван Вернет, М. Костомаров у своїх працях різноманітно та глибоко охарактеризували самого Г. Сковороду як особистість, ученого, просвітника.

Проаналізувавши творчу спадщину філософа, ми виокремили такі системні погляди на виховання дитини в сім'ї, зокрема на обов'язки батьків щодо своїх дітей. По-перше, філософ наголошував на ролі батьків, вимагаючи від них серйозного ставлення до народження дітей, усвідомлення своєї відповідальності перед майбутньою дитиною і суспільством. Він ставить здоров'я дитини, її фізичний і розумовий стан у пряму залежність від фізичного і розумового стану та поведінки батьків.

Другий батьківський обов'язок – мати в собі чесноти. Адже від того, як вони виховані, що і як вони роблять, залежить майбутнє дитини. Приклад є найдієвішим методом виховання.

І, по-третє, почесний обов'язок батьків – виховання. Якщо батьки відмовляються від виховання власних дітей, кажучи, що їх справа лише народити й прогодувати, а для виховання ї

навчання є школи або спеціально найняті люди, то від такого ставлення до свого обов'язку, на думку Г. Сковороди, деформується інститут батьківства і сім'ї загалом.

Провідною ідеєю творів мислителя є та, що саме батьки можуть своєчасно помітити природні нахили дитини. Причому, щоб вони не заважали природі, а навпаки, допомагали їй звільняти дорогу для розвитку природних здібностей у дитини. Він вважав, що, лише сприяючи культивуванню вільнолюбства, сили, розуму, благородства, можна виховати гармонійно всебічно розвинену особистість. Г. Сковорода підкреслює, що саме формування людини шляхом виховання є другим її народженням.

Звичайно всім батькам приємно бачити своїх дітей і гуманними, і розумними, і освіченими, і чесними, і щедрими, і задоволеними своїм життям, тобто щасливими. Г. Сковорода нагадує в своїх творах, що щастя дітей залежить певною мірою від батьків: від того, якими їх батьки народять, які і як будуть сформовані риси характеру, і від того, яку професію батьки допоможуть їм обрати, по якому шляхові в житті спрямують їх.

Ключові слова: сімейне виховання; усвідомлене батьківство; цінності; поведінка; гармонійно всебічно розвинена особистість.

Постановка проблеми. Важливі завдання постають у розв'язанні цього питання перед сучасною системою виховання, адже в сім'ї закладаються риси характеру, змалку сім'я формує у дітей інтерес до соціальних явищ, ставлення до оточення, під впливом авторитету сім'ї обирається мета в житті, шляхи досягнення.

Мета статті – з'ясувати та обґрунтувати особливості сімейного виховання на основі аналізу творчої спадщини Григорія Сковороди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання поставлених завдань потребує від батьків розуміння своїх обов'язків, педагогічної грамотності, педагогічної культури. Для освіти батьків створені батьківські університети, питання виховання розглядаються на батьківських зборах, у засобах масової інформації, проводяться різноманітні заходи з проблеми «Співдружність школи, сім'ї і громадськості у вихованні дітей і учнівської молоді».

Як відомо, проблеми виховання можна розв'язати лише при комплексному підході, тобто забезпечивши тісний взаємозв'язок розумового, трудового і морального виховання при зусиллі всіх зацікавлених у цьому процесі сторін.

Важливою ланкою в цьому напрямі є ознайомлення батьків, представників громадськості з ідеями вирішення проблем сімейного виховання у творчій спадщині наших славних земляків Г. Сковорода, Т. Шевченка, Л. Косач (Лесі Українки) – представників різних епох. Адже не можна думати про майбутнє, творити сучасне, не знаючи минулого. Історичний підхід до розв'язання питання дає можливість бачити й оцінювати педагогічні явища, факти, теорії в їхньому розвитку і в зв'язку з іншими явищами й умовами суспільного життя.

Знання педагогічних поглядів прогресивних діячів попередніх історичних епох використовуються нами в розв'язанні завдань національного виховання, в створення теорії сучасного виховання.

Досвід теорії сімейного виховання є тим ґрунтом, на якому виростили і виростають педагогічні теорії виховання справжньої, всебічно розвиненої людини.

Друга половина XVIII ст. характеризується різкою зміною поглядів на виховання. Це пов'язано з політичними і соціальними змінами в країні: Інтенсивне впровадження кріпосницького ладу, виникнення «третього стану», швидке розшарування селянства (збагачення одних і зубожіння інших), збільшення селянських заворушень і повстань.

Такі обставини відбилися на ідеології, педагогічній думці.

Так, наприклад, ще була модною теорія «вільного виховання дітей», а твір Ж.-Ж. Руссо вже був заборонений як такий, що суперечить політиці Російської держави. «Демократизм» уряду змінився ліберальною агресією проти всього прогресивного. У цей період і розпочав свою гро-

мадсько-педагогічну діяльність Григорій Савич Сковорода.

Новим у його поглядах на сімейне виховання було те, що на конкретних прикладах він показав різні напрями сімейного виховання: демократичне, дворянське бездумне перенесення західноєвропейського, та характерне для нижчих шарів козацтва і міського населення. В його творах яскраво виявляються зачатки класового розуміння питання виховання дітей в сім'ї.

Григорій Сковорода розглядав залежність результатів виховання, і сімейного зокрема, від природних даних дитини, від спадковості, не відкидаючи ролі батьківського прикладу, виховної ролі знань, навчання. Його погляди на виховання в сім'ї багато в чому випередили час.

У творах Г. Сковорода відводиться чимало місця питанням значення і створення сім'ї та її ролі у вихованні дітей-майбутніх громадян своєї країни.

Сім'я, на думку українського філософа, повинна створюватися лише тоді, коли між майбутнім подружжям існує істинна дружба «Яка єдина найбільше зм'якшує прикрощі життя й навіть оживляє людей» [1, с. 244], а для її існування потрібна не лише прекрасна доброчесність, але і подібність занять, поглядів, звичаїв.

В одному з листів до свого вихованця і друга Михайла Ковалинського Г. Сковорода писав, що «... міцна й вічна любов виникає із спорідненості вічних душ, які зміцнюються їх доброчесністю» [1, с. 254]. Про те, що питання взаємин у сім'ї цікавило філософа, свідчить, крім творів, ще й листування між Г. Сковородою і М. Ковалинським. Так, у листі до улюбленого вихованця вчитель висловив думку, що чоловік і жінка повинні доповнювати один одного і повинні бути взаємозв'язані як земля і небо: «Земля-жінка, небо-чоловік». У своєму листі-відповіді Михайло писав вихователю, що в особі дружини має друга, має людину думаючу зі мною – і це втішно.

У багатьох своїх творах Г. Сковорода торкається питання кохання. В трактаті «Вступні двері до християнської добронравності» він порівнює почуття кохання з садом, в якому все прекрасне, все пахне, в якому «квітне дерево нетлінного життя» [2, с. 145].

У «Наркісі» Г. Сковорода наголошує, що почуття кохання повинне відповідати вимогам розуму, бо «любов є Софіїна дочка» [3, с. 169]. В цьому ж творі письменник підкреслює, що велике щастя супроводжує

людину, якщо вона у своєму домі знайде джерело втіхи й взаєморозуміння.

Г. Сковорода – філософ-природник, який закликав слідувати вимогам природи, підпорядковувати своє життя природним умовам, відповідно до природи. І, не дивлячись на те, що сам він прожив без сім'ї, вважав, що сім'я – природна потреба кожної здорової людини, без сім'ї настане загибель роду людському. Тому сім'ю створювати потрібно, але створювати її на розсудливості, душевній близькості, взаємній любові – джерелі всього живого.

Г. Сковорода вважав, що народження дітей – велика подія, яка повинна плануватися, продумуватися залежно від природних умов, оточуючого середовища всіма членами сім'ї, адже діти – «священне плем'я», яке хвилює всіх. Між іншим, всі сім'ї, про які в своїх творах веде мову письменник, мають щонайменше двоє дітей. Так, сім'я Мавпи-Пішек має четверо дітей, сім'я Еродія – троє («Благодарний Еродій»), у сім'ї дядька Сабаша – двоє («Убогий Жайворонок») тощо.

Філософ-педагог неодноразово підкреслював, що існує два найважливіші батьківські обов'язки: «на добро народжувати й добра навчати» [4, с. 105].

Під словами «на добро народжувати» Г. Сковорода розумів, що виховання здорової, корисної для суспільства і батьків людини починається задовго до її народження. Тому педагог вимагає від майбутніх батьків уникати пиятик, зайвих нервових потрясінь, збуджень. Особливо про свій стан повинна турбуватись майбутня мати: в міру працювати, в міру веселитись, у міру сумувати. Так, у «Вдячному Еродії» Г. Сковорода прямо звертається до майбутніх батьків:

«Цей в у перший і другий місяць, тобто у квадру,

Цей вийшов зі священних бенкетів та бесід.

Не цей бачить мертвого і видовище страшне,

Не цей у надмірностях. Надмірно п'яний не цей.

Зачинає і носить у мислях та видовищах святих,

І в бесідах святих, чужий до пристрасних бур.

І в тихому безстрасті він дивиться на святих» [4, с. 122].

Український мислитель заявляє, що батьки, які ведуть нерозумний спосіб життя, не можуть сподіватися на здорову дитину.

Філософ наголошував на ролі батьків, вимагаючи від них серйозного ставлення до народження дітей, усвідомлення своєї відповідальності перед майбутньою дитиною і суспільством. Він ставить здоров'я дитини, її фізичний і розумовий стан у пряму залежність від фізичного і розумового стану та поведінки батьків.

Другий батьківський обов'язок – «добра навчати». Г. Сковорода розробляє цілу систему сімейного виховання, бо вважає, що саме від того, які батьки (чесні, товариські, працьовиті, гуманні), як вони виховані, що і як вони роблять, залежить майбутнє дитини, бо «коли сім'я і корінь благі, тоді благі й плоди» [5, с. 67].

І якщо батьки відмовляються від виховання власних дітей, кажучи, що їх справа лише народити й прогодувати, а для виховання й навчання є школи або спеціально найняті люди, то від такого ставлення до свого обов'язку, на думку філософа, лише знівелюється батьківський авторитет.

Г. Сковорода не принижував і не відкидав значення школи (хоча й виступав проти її класовості й схоластичних методів навчання) у формуванні людини. Проте в своїх творах («Вдячний Еродій», «Кільце», «Убогий Жайворонок» та інших) на конкретних прикладах доводить важливість початкового навчання саме в сім'ї, настирливо пропагуючи необхідність його як першої і основної ланки у вихованні особистості.

Саме в сім'ї, на думку Г. Сковороди, найкраще своєчасно помітити природні нахили дитини. Мислитель нагадує батькам, щоб вони не заважали природі, а навпаки, допомагали їй запобігати перепонам й очищати дорогу для розвитку природних задатків у дитини. Він вважав, що, лише сприяючи розвитку вільнолюбства, сили, розуму, благородства, можна виховати гармонійно розвинену дитину, у якій були б «орлиі крила, еленья проворность, львиная дерзость, горличина верность, агнцево незлобие, быстрота соколя, журавля бодрость». Г. Сковорода підкреслює, що саме формування людини шляхом виховання з другим її народженням. «Створення людини – це її друге народження» – писав він у творі «Книжечка про читання святого письма, названа жінка Лотова» [6, с. 44].

Батьківський обов'язок придивлятися до дитячих ігор, бо в них найбільш яскраво виявляються нахили до майбутньої праці. Якщо дитина, граючись, робить іграшкове ярмо для вола, запрягаючи в нього kota чи собаку, можливо саме в цей час в ній заро-

джується майбутній хлібороб. Якщо дитина чіпляє до паска шаблю, то чи не виявляє вона свій нахил до військової справи?! І великий жаль, якщо батьки своєчасно не можуть виявити здібностей, нахилів своєї дитини. Саме через байдужість і неуважність батьків до дитячих захоплень та ігор буває, що військову роту веде той, хто повинен сидіти осторонь.

Звичайно всім батькам приємно бачити своїх дітей і гуманними, і розумними, і освіченими, і чесними, і щедрими, і задоволеними своїм життям, тобто щасливими. Г. Сковорода нагадує в своїх творах, що певна доля в щасті дітей залежить від батьків: від того, якими їх батьки народять, які і як будуть сформовані риси характеру, і від того, яку професію батьки допоможуть їм обрати, по якому шляхові в житті направлять їх.

В одному з творів, який, на жаль, не дійшов до нас, Г. Сковорода проголошує гімн людині, не залежно від її професії: «Не будь ні вельможою, ні ростовщиком, ні Алкідом, ні Пігмеєм! Будь тільки людиною – чуєш? – Людиною і матимеш благо!»

Г. Сковорода, звертаючись до батьків, нагадує, що «коли бажаєш, щоб син твій охоче й безпомилково виконував свої обов'язки, мусиш сприяти йому під час вибору звання, відповідно до його якостей» [5, с. 63]. У цих словах глибокий зміст.

Оскільки дитина починає формуватися під впливом батьків, то відповідно до їх смаків і нахилів слід розпочинати роботу з профорієнтації своїх дітей. Про це й говорить Г. Сковорода у творі «Розмова, названа алфавіт, або буквар миру». І хіба батьки не переконуються в процесі життя, що «... відповідальне відношення до службових обов'язків не залежить від сформованої батьками відповідальності?» – запитує автор і переконливо радить: «не дивися, що вище чи нижче, що видне і знатне, багатіше чи бідніше, а дивися на те, що тобі до душі» [7, с. 437].

На думку Г. Сковороди, батьки повинні пам'ятати, що будь-яка праця, якщо вона відповідає здібностям людини, приносить їй радість, а суспільству користь, – почесна. І ніяка наймодніша наука, чи робота, – стверджує філософ, – якщо органічно не пов'язана з внутрішніми можливостями і потребами, не принесе щастя людині, бо хист породжує бажання, а «бажання – знання та звичку» [5, с. 71].

У творах «Вдячний Еродій», «Розмова, названа алфавіт, або буквар миру», «Убогий Жайворонок» (до речі, ці твори автор прис-

вятив друзям, які самі виховували своїх дітей) найбільш чітко виявились погляди Г. Сковороди як філософа-патріота, філософа-гуманіста, філософа-педагога на сімейне виховання.

Поряд з тим, що Г. Сковорода величезного значення надавав природним задаткам людини «...від природи, як від матері, легесенько сама від себе розвивається наука ...», її спадковості «як від яблуни соки у гіллі її, так батьківський дух і норів переходить у дітей, а доки не відлучаться і наново не вкоріняться» [4, с. 108], він не меншого значення надавав вихованню особистості.

Г. Сковорода радив батькам не чекати, поки в дитині почнуть виявлятися і зріти природні задатки, а цілеспрямовано, активно навчати, привчати, виховувати, бо без розвитку природні задатки гинуть, як дерево без догляду. «Не вчи яблуню родити яблука: вже сама природа її навчила. Загороди її лише від свиней, зріж будяки, почисть від гусені, стеж, аби на коріння не потряпала сеча і таке інше», – писав він [4, с. 108].

Активне виховання дитини, на думку мислителя, слід розпочинати з першим ковтком материнського молока, якщо ж мати не годує свою дитину своїм молоком, то відразу втрачає половину любові дитини.

Г. Сковорода різко виступав проти матерів, які віддають своїх дітей на виховання годувальницям, бо такі напівматері не тільки втрачають час виховання дитини, але й руйнують дитяче здоров'я. Матері, віддаючи дітей на виховання іншим, як зозулі підкладають яйця в гнізда інших птахів, з перших днів життя дітей гублять в них природне почуття синовньої любові до батьків, а звідси, й до батьківщини.

Виходячи з того, що в перші роки життя дитина знаходиться під більшим впливом матері, Г. Сковорода приділяв жінці-матері велику увагу. В своїх творах він порівнював її з сонцем. Великого значення надавав філософ-гуманіст вихованню жінки. Так, за спогадами І. Срезневського (повість «Майоре, майоре!»), коли під час бесіди мова зайшла про виховання, Григорій Савич почав доводити, що воно необхідне всім, незалежно від статі і положення в суспільстві, а потім додав: «...і жінкам більше навіть, ніж чоловікам» [12, с. 63].

Г. Сковорода неодноразово повторював, що саме батьки наші кращі вчителі. Тому, на його думку, ніяка зайнятість батьків не може звільнити їх від батьківського

обов'язку виховувати і навчати власних дітей.

Між батьками при вихованні дітей повинна бути узгодженість в діях: батько навчає, а мати йому у всьому слідує.

Г. Сковорода у творах «Вдячний Еродій», «Убогий Жайворонок» показує, як саме батьки повинні виховувати своїх дітей. Батьки Еродія й Жайворонка особистим прикладом і бесідами тактовно скеровували їх думки і поведінку, присікаючи проступки. Виховання проводилось так, що «впроваджувалася простота і царила дружба, що творила мале великим, дешеве дорогим, а просте приємним» [4, с. 110].

Методи виховання в сім'ях були різні. Так, батьки молодого Сабаша («Убогий Жайворонок»), запросивши гостей на обід, в присутності дітей вели розмову про дружбу, про чистоту і сердечність у взаєминах, про чесність і добропорядність. Саме під час спілкування з дорослими, батьками та їх гостями, діти-сабаші навчалися життєвим мудростям, що «у друга вода солодше ворожого меду» [9, с.125], що кожному повинна боліти біда іншого – «сину, хай же болить тобі горе ближнього!» [9, с.130], що працювати потрібно чесно, не лінуючись, – «уникаючи праці, попадеш в тяжкі умови» [9, с. 136], що не багатство й ненажерливість, а доброзичливість, помірність у бажаннях є щастям. Молодий же Еродій («Вдячний Еродій»), розповідаючи Мавпі-Пішек про методи виховання свого батька сказав: «Він дав мені крила, а я сам навчився літати. Він дав мені добре серце, а я самохітно здобу, тобто забавляюся вдячністю» [4, с. 110].

Здається, що вихованням сабашів та еродіїв і не займаються. Вони, діти, лише виконують доручення батьків, присутні при прийомах гостей, допомагають батькам у роботі. Проте в кількох місцях притчі молодий Сабаш говорить, що так говорив батько, цього він навчився у батька. І пісні навчений батьком з малих літ:

«Не той орел, що літає,
А той, що легко сідає,
Не той бідак, що без хати,
А в кого схотінок багато.
Ласощ ловить рибу, й звірі
І птахів, що вийшли з міри.
Ліпший-бо сухар з водою,
Аніж цукор із бідою [9, с.128]».

Батько ж Еродія, за словами молодого Еродія, часто проводив з дітьми бесіди, в яких направляв поведінку дітей, відповідно принципів свого виховання: «Він тільки

часто відсікає мені колючки, розумій, мої вчинки, супротивні вдячності, й орошує бесідою, що оживляє мене до вдячності. Всі ж його бесіди, як магнітна стрілка в північний бік, потрапляють правильно і влучно у цей кінь» [4, с. 110].

В останніх рядках Еродійового монологу криється суть методів виховання в сім'ї Еродіїв – цілеспрямованість, вірність поставленій меті. А мета виховання, на думку Г. Сковороди, полягає в розвитку внутрішніх якостей людини, наприклад, поваги до праці, самостійності, гуманності, допитливості, товариськості, любові до науки, чесності, помірності у вимогах, самовдосконалення, поваги до старших – тобто навчанні «вдячності».

Взагалі Г. Сковорода вважає, що лише в сім'ї демократичній, з національними і народними традиціями, де, в першу чергу, шанують батька й матір і вдячні їм, можна виховати гуманну, самобутню, працювиту особистість.

І нехай еродії і сабаші не знають досконалио іноземної мови, не вміють танцювати модні танці й не співають романси, як це вміють дочки Мавпи-Пішек, вони працюють співаючи, поважають людей праці, чесні, волелюбні, мають чуйне серце, дивляться з радістю своїх батьків і дідів не тільки за те, що ті їх вигодували, а просто, з поваги до старших і немічних.

Дятел-Немес («Убогий Жайворонок») задоволений, що росте добра зміна, що не в усіх сім'ях виховуються ненажерливі салакони-тетерваки, а є ще сабаші, для яких набивання чужим зерном черева не є метою життя, для яких «сердечна доброта є джерелом всіх справ і всьому світу» [9, с. 131].

Мавпа-Пішек заздрив батькові Еродія: «Тепер не лише не гуджу батька твого, але доброславу і хвалю його» [4, с. 119], але не хоче зрозуміти, що при мавп'ячому вихованні виростають мавпи. Фінал притчі «Вдячний Еродій» показує результат модного виховання дітей, найнятим іноземним папугою. Коли молодий Еродій згодом прилетів до родини мавп, він дізнався, що діти-мавпи почали «бешкетувати і уприкрювати матір хамською поведінкою» [4, с. 122] і мати-мавпа померла з горя. Такий сумний кінець матері, яка «напихла» своїх дітей іноземною мовою, іноземними танцями і романсами, вмінням стрибати в гору іншим і яка забула, а може й не знала, що без доброї думки, без доброго серця користі від знання англійської мови ніякої.

Саме з конфліктів Мавпи і Еродія, Салакона і Сабаша, Зозулі і Дрозда читач разом з Г. Сковородою робить висновок, що, згинаючись перед іноземщиною, перед модою, зневажаючи національні й народні традиції, не можна виховувати чуйне, здорове, веселе, чесне, вдячне покоління.

Український мислитель і педагог радить батькам формувати характерні для справжніх людей риси: гуманність, чесність, патріотизм, працьовитість, товарицькість та інші – з дитячих років, не відкладаючи й не посилаючись на інших, бо «як хто посіє в юності, так пожне в старості». У вірші «Фабула» Г. Сковорода показує важливість сімейного виховання для людини на крутих стежках її життя. Життєвий шлях важкий, і з видимою легкістю долає його той, хто робить «не те, що вітрогони, а те, що кажуть розуму закони» [10, с. 84], хто навчений переборювати труднощі. Боротьба з принадами життя буде тим успішнішою, підкреслює філософ, чим міцніший закладено «фундамент» вихованості в людині.

Г. Сковорода наголошує, що якщо батьки зуміли виховати самостійність мислення, уміння знаходити правильний шлях в житті, працьовитість, то їхня дитина матиме міцну основу для подальшої добудови своєї особистості: «коли камінь – стоятиме дім, як пісок же під ним – то хоч як не стояв, розметнеться за вітром сухим» [10, с. 83]. У юнака Філідона «фундамент» виявився з піску, тому, вийшовши на тернистий життєвий шлях, розтрисав піщинки «фундаменту», невдало закладеного батьками.

Зовсім у іншому вирішенні філософ показав героя твору «Кільце». Його батько – чесний, мудрий, людинолюбний – зумів виховати риси порядної людини в своєму синові так, що, навіть потрапивши у «лев'ячі пазури» розтлінного життя, зумів вирватися з них. З часом цей юнак, «фундамент якого витримав життєві випробування, пізнавши себе, став наступником високого батьківського світу» [11, с. 378], тобто став справжньою людиною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, Г. Сковорода вирішального значення у формуванні справжньої людини надавав сімейному вихованню, як першопочатковому, фундаментальному для подальшого виховання, самовиховання і навчання. Такі погляди на сімейне виховання, що сформовані на демократичних, природовідповідних, народних принципах, роблять педагогічну спадщину Григорія Савича Сковороди суголос-

ною з вимогами педагогіки нашого часу та потребують подальшого дослідження в контексті принципів концепції Нової української школи.

Список бібліографічних посилань

- Сковорода Г.С. Листи до Михайла Ковалинського. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 2. 470 с.
- Сковорода Г.С. Вступні двері до християнської доброчесності. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Наркис. Розмова про те: пізнай себе. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Вдячний Еродій. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 2. 470 с.
- Сковорода Г.С. Сад божественних пісень. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Книжечка про читання святого письма, названа жінка Лотова. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т. 2. 470 с.
- Сковорода Г.С. Розмова, названа алфавіт, або буквар миру. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т.1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Байки Харківські. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т.1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Убогий Жайворонок. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т.2. 470 с.
- Сковорода Г.С. Вірші поза збіркою. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т.1. 465 с.
- Сковорода Г.С. Кільце. Дружня розмова про душевний мир. *Сковорода Г.С. Твори: в 2 т.* Київ: Обереги, 1994. Т.1. 465 с.
- Срезневський І.І. Майоре, майоре! Оповідання з життя Г. Сковороди. Харків: Кооперативне видавництво РУХ, 1930. 162 с.

References

- Skovoroda, G.S. (1994). Letters to Mykhailo Kovalinsky. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 2. 470 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). The front door to Christian goodwill. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Narcotics. Talk about: know yourself. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Grateful Herod. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 2. 470 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Garden of divine songs. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). A book about reading the scriptures, called Lot's wife. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 2. 470 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). A conversation called the alphabet, or the primer of peace. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Kharkiv fables. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Poor Lark. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 2. 470 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Poems outside the collection. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Skovoroda, G.S. (1994). Ring. Friendly conversation about peace of mind. *Skovoroda, G.S. Works: in 2 vol.* Kyiv: Charms. Vol. 1. 465 p.
- Sreznevsky, I.I. (1930) Major, Major, Stories from the Life of G. Skovoroda, Kharkiv: RUKH Cooperative Publishing House, 162 p.

VOVKOCHYN Liudmyla,

PhD in Pedagogy, Associate professor, Associate professor in Pedagogy and Psychology Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

ZAKHARENKO Serhiy,

PhD in Pedagogy, Associate professor, Associate professor in Pedagogy and Psychology Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

**THE ACTUALITY OF HRYHORII SKOVORODA'S FAMILY UPBRINGING IDEAS
IN THE CONTEXT OF NEW UKRAINIAN SCHOOL**

Summary. *Problem. Contemporary system of education and upbringing face very serious issues, it deals with upbringing, teaching, social and cultural development. Family obviously contributes to character formation. Important character traits such as attitude towards others, curiosity, belonging, take their beginning within the family. Enforcing children appropriately, establish parents as moral leaders at home and provides a sense of identifying and understanding the aim and the possible ways to achieve it.*

The purpose of the article is to identify and justify the peculiarities of family upbringing based on the analysis of Hryhorii Skovoroda's creative heritage.

Research paper outline. The article deals with the importance and peculiarities of upbringing in the modern families. Nowadays, living in a rapidly evolving society it is highly important to preserve values handed down from generation to generation for centuries of human existence and preserve humanity. Family has always been extremely important in all times. Family upbringing is aimed to educate a person and fill the child's world with love, respect, patriotism, dignity, etc.

Hryhorii Skovoroda (1722–1794) – is known as one of the most progressive creators of the Theory of Upbringing who believed that it is impossible to change the family as it influences personality formation, behaviors and attitudes that makes a person distinctive. The biography of philosopher and humanist has been studied by famous historians, literarians and philosophers. Hryhorii Skovoroda was described as a scientist and educator in works of O. Hashdeu, Gustav Hes De Calve, VanVernet and M. Kostomarov.

Having analyzed philosopher's work, we identified his ways of family upbringing and parental responsibilities. First of all, philosopher believed that child upbringing is one of the most formidable tasks parents will ever take on in life. Understanding their responsibility for their child and society they live in is critically important. Skovoroda

believes that the state of mental and physical health of a child depends on the physical and mental health of his parents.

The second parental responsibility is parental virtues. Parents can help their children to acquire virtue, wisdom and happiness. Skovoroda believed that the future of the child depends on what parents do and how they behave. Because example is the best model to follow.

And finally, the most important parents' responsibility is child upbringing. If parents refuse to educate their children, saying that the only thing they are responsible for is giving birth to the children and there are schools and teachers who are responsible for their education, then parents will fail to meet their parental responsibilities, says Skovoroda.

The main idea of philosopher is that parents can help their children to identify their talents. He believed, that teaching nobility, intelligence and skills is the only way to develop harmonious personality. Skovoroda highlights that in this way we develop harmonious personality and give the child a second birth.

It is needless to say, that all parents would like to see their children successful, intelligent, educated, generous, happy and so satisfied. H. Skovoroda mentioned that children's happiness depends on their parents, on character traits they would have, the profession they would help them to choose and the way they choose in their lives.

Conclusions and future prospects. Thus, H. Skovoroda identified family upbringing as fundamental part of further personality development and self-education.

The principles of family upbringing by Hryhorii Skovoroda contribute to modern pedagogy and requires further prospects in the context of New Ukrainian School.

Keywords: *family upbringing; parental values; guidance; behavior; harmonious development of personality.*

Одержано редакцією 22.07.2020
Прийнято до публікації 18.08.2020